

Онахон ЖАББОРОВА,
Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти
Бошланғич таълим методикаси кафедраси мудири
E-mail: o.jabborova@cspi.uz

педагогика фанлари доктори, профессор Ш.Қ. Мардонов тақризи асосида

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИНING ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРИ: УШИНСКИЙ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Аннотация

Ўзбекистонда бошланғич таълимни сифат даражасини юксалтириш ва бу борада мақбул тажрибаларга асосланиш жараёни кечмоқда. Мазкур мақолада бошланғич таълим методикасининг хорижий тажрибаси Россия бошланғич таълими мисолида ва К.Д.Ушинский методологияси асосида таҳлил этилган.

Калит сўзлар: бошланғич, таълим, методика, хориж, тажриба, Ушинский, методология, билим, кўникма.

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНОЕ МЕТОДИКА НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ УШИНСКОГО

Аннотация

В Узбекистане идёт развития начальное образование в условиях инновационный развитие страны. В статей проанализирован зарубежный опыт по методики начальной образование на примере Российского начальной образование и на основании методологии К.Д.Ушинского.

Ключевая слова: начальное, образование, методика, зарубежные, опыт, Ушинский, методология, знание, навыка.

FOREIGN EXPERIENCES OF PRIMARY EDUCATION METHODOLOGY: USHINSKY METHODOLOGY

Annotation

Uzbekistan is in the process of improving the quality of primary education and building the best practices. This article analyzes the foreign experience of methods in primary education on the example of Russian primary education and the methodology of K.D. Ushinsky.

Key words: elementary, education, methodology, foreign, experience, Ushinsky, methodology, knowledge, skills.

Кириш. Ўзбекистон бошланғич таълимини сифат жиҳатидан ривожлантириш ва унда ўқувчиларнинг ўзлаштиришини юксалтириш муғим вазифалардан ҳисобланади. Бунинг учун бошланғич таълим методикасини ривожлантириш ва унда хорижий тажрибалардан фойдаланиш долзарб бўлиб турибди. Мамлакатимиз бошланғич таълим методикасини ривожлантиришда хорижий мамлакатлар тажрибаларини изчил ўрганиб бориш кенг имкониятларни беради. Шу маънода бу ўринда эътиборингизни К.Д.Ушинский методологияси мисолида бошланғич таълимнинг Россия методикаси тажрибаси таҳлиliga тортамыз.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review). Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида таълим тизимида, жумладан, бошланғич таълим босқичига хорижий мамлакатларнинг ўзига хос тажрибаларини тадбиқ этиш вазифаси қўйилган[1]. Мазкур вазифаларнинг ижросини таъминлаш доирасида биз Америка, Буюк Британия, Германия, Франция, Италия ва Россиянинг бошланғич таълим методикаси бўйича тажрибаларига доир мақолалар нашр этишни ният қилдик. Бу ўринда бошланғич таълим методикаси бўйича Россия Федерациясининг тажрибасига машхур рус мутафаккир педагоги Константин Дмитриевич Ушинскийнинг методологияси асосида эътиборингизни тортамыз.

К.Д.Ушинский XIX асрнинг дунё бўйича энг машхур педагогларидан бири. Унинг бошланғич таълим методикаси бўйича асарлари юз йилдан ортиқ давр

давосида ўз аҳамиятини йўқотмасдан келмоқда[2]. Жумладан, у “Ижтимоий тарбияда халқ руҳи ҳақида” номли асарида бошланғич таълимда қуйидаги методология асосида таълим-тарбия жараёнини амалга оширишни асослаб берган:

1) бошланғич таълимда Она тили асосида миллий руҳда таълим ва тарбия жараёнини йўлга қўйиш бола шахсининг ҳар томонлама етук ривожланишини таъминлайди;

2) бошланғич таълимда хорижий тил ўқитилиши керак, бироқ у Она тилидан устувор бўлмаслиги керак ва Ушинский бошланғич таълимда хорижий тил қисқа ҳамда муқддатли машғулотлар воситасида ўтилишини тавсия этади;

3) Ушинскийнинг методологиясига кўра, бошланғич таълим ўқувчилари кўп ҳолларда асосий тушунча ва қарашларни оилада ўзлаштиради, шу сабабли педагогик олим оила ҳамда бошланғич таълимнинг методик жиҳатдан бирлигига эришишни асослаб берган;

4) бошланғич таълимда ва тарбияда халқ руҳи деганда Ушинский халқнинг асрлар давомида ривожланиб келган миллий қадриятларини назарда тутди.

Эътибор берилса, педагог олим бошланғич таълим ва тарбияни ташкил этишда миллийлик тарафдори бўлган. Шу сабабли унинг бу методологияси дунёнинг деярли барча мамлакатлари бошланғич таълим тизимида қабул қилинган[3].

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Ушинскийнинг яна бир муҳим асари “Бошланғич таълим методикаси”дир. У бу асарида бошланғич таълимда энг асосий ўқув фанларини асослаб берган ва бу ўқув фанлари қуйидагилардан иборат:

Она тили;
Элементар математика;
Дастлабки табиатшунослик;
Муסיқа;
Санъат (тасвирий санъат, меҳнат ва ижод (бадий болалар адабиёти)).

Диккат қилинса, бундан юз йигирма йил муқаддам Ушинский бошланғич таълимда ўқитиладиган энг асосий фанларни илмий, назарий ва методологик жиҳатдан асослаб берган. Яна таъкидлаб ўтиш жоизки, у тавсия этган мазкур ўқув фанлари деярли дунёнинг барча мамлакатлари бошланғич таълимида қабул қилинган.

Ушинскийнинг бошланғич таълим методикаси бўйича қарашлари Россия бошланғич таълимнинг тажрибасини ўзида тўлиқ ифодалайди. Шу сабабли Россиялик педагог олимлар XX асрда унинг методологик ёндашувларини илмий жиҳатдан ривожлантирдилар ва олимнинг методикасини олий педагогик таълим жараёнига тадқиқ этишди.

Бошланғич таълим методикаси бўйича Россиянинг тажрибаси Ушинскийнинг методологияси асосида таркиб топган. Шу сабабли бу ўринда Ушинскийнинг бошланғич таълим методологиясининг қуйидаги муҳим жиҳатларини таъкидлаб ўтиш жоиз:

а) педагог олимнинг бошланғич таълим методикасида мазкур босқич ўқувчиларининг жисмоний, ақлий ва руҳий имкониятлари жуда аниқ белгилаб берилган, бу таълим олувчилар нималарни қабул қилади ҳамда нималарни қабул қилмайди масалалари олим томонидан таҳлил қилиб ўтилган;

б) педагогнинг бошланғич таълим методикаси болапарварлик таълимига амал қилиши билан ажралиб туради, унга кўра, бошланғич таълим олувчиларининг дунёқараши, онги ҳамда ахлоқи табиий равишда шакллантирилиши керак, бунда муайян ғоя ёки ёндашувни зўрлаб сингдиришни олим кескин танқид қилади;

в) бошланғич таълимни амалга оширувчи ўқитувчилар ва мураббийларга педагог олим қалби поклик, қалби юмшоқлик ва ўзининг манфаатларини устун қўймаслик талабларини қўяди;

г) педагог олимнинг тавсиясига кўра, бошланғич таълим жараёнига мазкур таълим босқичи хусусиятларидан бехабар шахсларнинг аралашуви мумкин эмас.

Бундай ўзига хос методология тез орада XIX асрдаёқ бутун дунё бўйича эътироф этилди. Чунки педагог олим бундай методологияни ишлаб чиқишда ўз давридаги Европа мамлакатлари ва Шимолий Америка (АҚШ-О.Ж.) бошланғич таълими асосларини жуда чуқур ўрганган эди. У бу борада махсус ёзилган асарларида мазкур мамлакатларнинг бошланғич таълимидаги манфаатли ёндашув, ўқув фанларининг кўпайиб кетганлиги ва таълим бу босқичида фаолият юритадиган ўқитувчи-мураббийларнинг маҳорати ҳамда ёндашувлари эскириб кетганлигини танқид қилиб ўтган[2]. Шу тарика бизнинг ёндашувимизга кўра, ҳозирги замон миллий бошланғич таълим методикамизни янада ривожлантиришда Ушинскийнинг халқаро миқёсда эътироф этилган методологиясига яна бир бор назар ташлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда қуйидагиларга амал қилиш қўйилган самарани беради:

а) бошланғич таълимда миллий руҳга асосланган таълим ва тарбия жараёнини кучайтириш;

б) бошланғич таълимнинг ўқув фанлари миқдори кўпайиб кетмаслиги олдини олиш ва таянч таълимда амалга ошириладиган таълим ҳамда тарбия жараёни асосларини бошланғич таълимда умумлаштирилган ҳолда ўқитиш;

в) бошланғич таълимда амалга оширадиган ўқитувчиларни тайёрлашда Ўзбекистон Республикаси Миллий малакалар рамкаси талабларига қатъий амал қилиш[4] ва бунинг учун Ушинский тавсия этган методик ёндашувларга таяниш;

г) Ушинский каби мутафаккир педагогларнинг бошланғич таълим методикасига доир ёндашувларини янгидан кашф этиш.

Буларнинг барчаси мамлакатимиз бошланғич таълим методикасини халқаро тажрибалар асосида ривожлантириш ва мазкур жараёни бугунги кун талаблари асосида амалга ошириш имконини беради.

Бошланғич таълим методикасининг ҳорижий тажрибалари жуда яхши йўналишлар, воситалар ва методларни беради. Шу сабабли бундай тажрибаларни изчил ўрганиб бориш тақозо этилади.

Олий педагогик таълим жараёнида бошланғич таълим методикаси бўйича Россия Федерацияси тажрибасидан фойдаланиш учун қуйидагиларга амал қилиш қўйилган самарани беришини таъкидлаб ўтиш жоиз:

Ушинский каби Россиялик педагог олимларнинг бошланғич таълим методологияси бўйича асарларини ўрганиш ва тадқиқ этиш;

олий педагогик таълим жараёнида вебинар таълимнинг имкониятларига таяниш;

Ўзбекистонлик ва Россиялик бошланғич таълим ўқитувчиларининг ўзаро стажировка ҳамда тажриба алмашишларини йўлга қўйиш;

мазкур соҳада эришилган муваффақиятларни оммавийлаштириб бориш.

Бундай ёндашув бошланғич таълим методикаси бўйича Россия тажрибасини ўрганиш ва миллий тажрибамизни оммалаштириш имкониятларини беради. Шу сабабли Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти “Бошланғич таълим методикаси” кафедраси томонидан бошланғич таълим методологияси бўйича ҳорижий тажрибаларни чуқур ўрганиш йўлга қўйилмоқда. Бу борада кафедра профессор-ўқитувчилари ва талабалари “Келажак ўқитувчиси” илмий-тадқиқот лабораториясида янги тадқиқотларни яратиш белгиланмоқда[5].

К.Д.Ушинскийнинг бундай ўзига хос методикани ишлаб чиқишига сабаб у ўз даврида Европа мамлакатлари бўйлаб сафар қилиб, уларнинг таълим тизимини чуқур ўрганган. Бунда у қуйидаги мамлакатларнинг таълим тизими ва уларнинг хусусиятларини кўрсатиб берган:

1) Германия таълим тизими. Бу мамлакатнинг таълимида Ушинскийнинг таъкидлашича, билимларни кенг бериш устувор масала ҳисобланади. Педагог олим билимларни кенг беришни қўллаб-қувватлайди ва айни пайтда, шахснинг билимларнинг ўзлаштириши кийин кечишини кўрсатиб беради. Билимларнинг кенг берилиши олмонларнинг фалсафий фикр юритишига олиб келган, деб кўрсатади Ушинский. Шу сабабли унинг фикрича, Германия таълим тизимидан билимлар мажмуини бериш тажрибасини ўзлаштириш билан чекланиш лозим.

2) Буюк Британия таълим тизими. Ушинскийнинг умумий фикрига кўра, Буюк Британия таълим тизимида ақлни ривожлантиришга устувор даражада эътибор берилади. Унга кўра, мамлакат таълим тизимида аниқ ва табиий фанларнинг чуқурлаштириб ўқитилишига амал қилиб келинмоқда. Айниқса, Буюк Британияликлар дунё мамлакатларининг иқтисодий имкониятларига жуда қизиқишади. Шу сабабли инглизлар таълим тизимини иқтисодиётнинг негизи сифатида қабул қилган. Бу ўринда Ушинский шахсни тадбиркорлик руҳида тарбиялаш концептини қабул қилишни тавсия этади.

3) Шведция таълим тизими. Бу мамлакат таълимида денгизшунослик ва қуруқлик имкониятларини

чукур ўрганишга алоҳида эътибор берилади. Ушинскийнинг фикрича, Швейцария таълим тизими дунё мамлакатларига сув транспортини ривожлантириш ва унинг воситасида кенг ҳамкорлик қилиш имкониятини берган. Айни пайтда мазкур мамлакат таълим тизимида аниқ фанларнинг чуқурлаштириб ўқитилишига дуч келинади. Шу сабабли Ушинский мазкур мамлакатнинг сув транспорти таълими тажрибаларини ўзлаштириш мумкинлигини таъкидлайди.

4) Италия таълим тизими. Ушинский Италия таълим тизимини Аристотел ва Платоннинг мактаби ҳосиласи сифатида қарайди. Унга кўра, таълим тизимида фалсафий ёндашув ва ахлоқий муносабатларни тўғри шакллантириш устувор ҳисобланади. Педагог олим ҳар бир италян кишиси ҳаётдан мазмун излайди, деб таъкидлайди. Унинг фикрича, айнан Италиянинг таълим тизими ҳаётийлиги билан аҳамиятга эга.

Умуман Ушинскийнинг бу кузатишлари ва методологик тавсиялари бугунги кунда ҳам аҳамиятини йўқотган эмас.

К.Д.Ушинскийнинг энг буюк хизмати шундаки, юқорида таъкидланганидек, дунё мамлакатлари ва халқларига таълим тизимини Она тили асосида қуриш методикасини тақдим қилди. Бу методика мазмунига кўра, ҳар бир миллий таълим тизими Она тили концептика асосан ташкил этилиши керак ва шунда таълим олаётган шахснинг руҳи, ақли ва эстетик туйғуларини тўғри ривожлантириш имкониятига эга бўлинади. Педагог олимнинг асосий эътибори шахсни миллий руҳда тарбиялашга қаратилган. Унга кўра, ҳар бир ёш авлод ўз халқининг миллий руҳини ўзлаштириши керак ва бу ҳол шахснинг умуминсоний руҳда вояга етишига салбий таъсир қилмайди. Ушинскийнинг методига кўра, агар шахс миллий руҳда тарбияланса, унинг онгида умуминсонийлик таркиб топади. Шу сабабли педагог олим ўз даврида амалда бўлиб келаётган умумийинсонийликдан миллийликка тамойилини танқид қилиб, унинг ўрнига миллийликдан умуминсонийликка тамойилини тақдим этади.

XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб Ушинский методологиясига амал қилган Россия таълим тизими дунё мамлакатлари ичидаги энг мақбул тизимлардан бирига айланди. Айниқса, бу борада бошланғич таълим

методикасини ва унинг ўзига хос тизимини айнан Россия таълим тизими дунёга тақдим қилди. Бу методикага кўра, ҳар бир шахс ўқиш, ёзиш, чизиш ва ҳисоблаш кўникмаларини эгаллаши билан саводхон ҳисобланади. Ҳозирги замон дунё мамлакатларида барча шахс бошланғич таълим билан қамраб олинган ва бунда айнан Ушинский томонидан тақдим этилган бошланғич таълим методикаси устувор даражада қабул қилинганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз.

Ўзбекистон бошланғич таълим методикаси учун Ушинский методологиясидан фойдаланиш ва бунда Россия бошланғич таълим тажрибаларини ўзлаштириш имкониятлари мавжуд. Умуман бизнинг ёндашувимизга кўра, миллий бошланғич таълим методикамизни ривожлантириш учун ҳар қандай мамлакатнинг тажрибаларидан оқилона фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Шу сабабли олий педагогик таълим жараёнида хорижий мамлакатларнинг бошланғич таълим методикаси тажрибаларини изчил ўрганиш ва талабаларни мазкур йўналиш бўйича изланишларга жалб этиш қутилган самарани беради. Бугунги дунёнинг таълим тизими ўзаро ҳамкорлик, ўзаро тажриба алмашиш ва ўзаро миллий тажрибаларни тарғибот қилиш ҳисобига ривожланиб бораётганлигини унутиб бўлмайди. Шу сабабли биз хорижий мамлакатларнинг бошланғич таълим методикасини чуқурлаштирилган тарзда ўрганиш тарафдоримиз.

Шундай қилиб бошланғич таълим методикаси бўйича хорижий тажрибалар орасида Россия тажрибаси ва бунда Ушинскийнинг миллий хусусиятларга эга методологияси муҳим ўрин тутди.

Хулоса ва тақлифлар: Россия Федерациясида мавжуд бўлган бошланғич таълим методикаси салкам икки асрлик тажрибага эга. Бу тажрибага машҳур рус олими К.Д.Ушинский томонидан тамал тоши қўйилган. Педагог олимнинг Россия бошланғич таълим методикасига кўрсатган таъсирини ўрганиш ва унинг методологиясидан фойдаланиш тавсия этилади. Чунки Ушинский методологияси жаҳон педагог олимлари томонидан эътироф этилган методика ҳисобланади. Бу борада илмий-тадқиқот ишларини давом эттириш мақсадга мувофиқ бўлади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. // www.ziyounet.uz
2. Ушинский К.Д. Танланган педагогик асарлар. –Тошкент, 1959.
3. Бардовская Н., Реян А. Педагогика. –Санкт Петербург, 2021.
4. Ўзбекистон Республикаси Миллий малакалар рамкаси. // www.ziyounet.uz.
5. Жабборова О.М. “Келажак ўқитувчиси” илмий-тадқиқот лабораторияси ва унинг фаолияти. // Экономика и социум, №8 (87) 2021.